

ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΤΟΠΙΑ

✘ Με την έκδοσή της το 1516, η «Ουτοπία» του Τόμας Μορ μας βοήθησε να προσδοκούμε μια δίκαιη κοινωνία.

Μετάφραση: Ομάδα *Afterwords* – ΤΑ ΚΟΙΝΑ

Η **Ουτοπία** κλείνει φέτος τα **500** χρόνια. Ο **Τόμας Μορ** – δικηγόρος, συγγραφέας, θεωρητικός, ριζοσπαστικός, μάρτυρας, άγιος – μας έδωσε τον κόσμο με το βιβλίο του Ουτοπία το **1516**. Με πολλούς τρόπους, ο Μορ σκιαγράφησε ένα φανταστικό τόπο που υπήρχε πάντα, από τις ακτές της Δημοκρατίας του Πλάτωνα μέχρι τους λόφους του μεσαιωνικού Cockaigne. Ζωγραφίζοντας μια εικόνα αυτού του φιλόδοξου τόπου, ο Μορ κληροδότησε στους ριζοσπάστες μια από τις πιο ικανές ισχυρές έννοιες.

Την ίδια στιγμή, μια προφανής αμφιλογία στιγματίσει τη λέξη εξ αρχής. Το **1535**, ο μοναχός Φραγκισκανός **Βάσκο ντε Κιρόγα** μετέφρασε την Ουτοπία του Μορ στα ισπανικά ενώ εργαζόταν ως ιεραπόστολος στο Μεξικό. Ο Βάσκο ντε Κιρόγα έστειλε τη χαμένη πλέον μετάφραση στον Μορ, ο οποίος εκτελέστηκε επειδή εναντιώθηκε στο διαζύγιο του βασιλιά (μεταξύ άλλων λόγων), πριν μπορέσει να τη διαβάσει.

Απτόητος ο ντε Κιρόγα ξεκίνησε να οργανώνει το γηγενή πληθυσμό σε οργανωμένες κοινότητες βάσει των πολιτικών αρχών στο βιβλίο του ήρωα του. Αυτές ήταν οι πρώτες «διεθνείς κοινότητες» – στον Νέο Κόσμο ή αλλού – που οργανώθηκαν με ρητό και συνειδητό τρόπο υπό το λάβαρο της ουτοπίας.

Ωστόσο, ενώ το πρόγραμμα του ιεραποστόλου για τη χειραφέτηση, την οικονομική αυτάρκεια, την ισότητα και τις κοινωνικές υπηρεσίες ήταν αναμφίβολα προοδευτικό, στιγματίστηκε ανεξίτηλα από τα σημάδια της αποικιοκρατίας. Έκτοτε, παρόμοιες αντιφάσεις σημάδευαν σχεδόν κάθε ουτοπική κοινότητα. Και πιθανόν αυτό να ήταν φυσικό, αφού σημάδευαν τον πρόγονο της

ίδιας της λέξης.

Μόλις ένα χρόνο μετά την εκτύπωση της Ουτοπίας από τα αγγλικά πιεστήρια, ένας αγενής μοναχός κάρφωσε ένα γερμανικό φυλλάδιο στην πόρτα ενός καθεδρικού ναού στη Βυρτεμβέργη. Γεννήθηκε η **Προτεσταντική Μεταρρύθμιση**. Ο τρομοκρατημένος Μορ εγκατέλειψε την Καθολική πλευρά. Ήταν ένθερμος υποστηρικτής, παραβλέποντας τις έξι εκτελέσεις και τον αναφερόμενο βασανισμό των Προτεσταντών – ακτιβιστών.

Στην πραγματικότητα, όταν ανακαλύφθηκαν τα αντίτυπα της Ουτοπίας μετά την ήττα της Γερμανίας στο Μούνστερ – όπου είχε καθιερωθεί μια κομμουνιστική θεοκρατία πριν καταλυθεί βίαια από μια διπλή στρατιωτική εκστρατεία Καθολικών και Προτεσταντών – ο Μορ δήλωσε την επιθυμία του να κάψει όλα τα αντίτυπα του βιβλίου του, μαζί με αυτούς που θα τον βοηθούσαν να τα κάψει.

Έτσι, όπως επισήμαναν μερικοί, η πρώτη μεγάλη ουτοπία ήταν και η πρώτη **αντι-ουτοπία**.

Αυτός είναι ο μετά – Μορ, όχι ο ιδεαλιστής συγγραφέας της Ουτοπίας, που τιμάται συχνά σήμερα. Απόδειξη η **Thomas More Society** (Σύλλογος Τόμας Μορ), μια δεξιά Αμερικανική Ένωση Πολιτικών Ελευθεριών, της οποίας η κραυγή για «θρησκευτική Ελευθερία!» συνδέεται με τον άνθρωπο που έκαψε τους αιρετικούς και όχι με αυτόν που οραματίστηκε την πραγματική ελευθερία της συνείδησης ως θεμελιώδη αρχή της κοινωνικής οργάνωσης.

Ή σκεφτείτε τον εκλιπόντα **Άντονιν Σκάλια** του Ανώτατου Δικαστηρίου που στη δεύτερη ορκωμοσία του Προέδρου Ομπάμα φορούσε μια ρεπλίκα του καπέλου που απεικονίζεται στον περίφημο πίνακα του Μορ – δώρο του προαναφερόμενου συλλόγου – και ερμηνεύτηκε ευρέως ως πολιτική δήλωση κατά της εντολής του Ομπάμα για την υγειονομική περίθαλψη.

Μετά τη Ρωσική Επανάσταση, ο ίδιος ο Μορ μνημονεύεται παράλληλα με τον Μαρξ, τον Ένγκελς και άλλους – σε μια συλλογή που είχε εγκριθεί προσωπικά από τον **Λένιν** – ως ένας από τους

«εξέχοντες Στοχαστές και πρωτεργάτες του αγώνα για την ελευθερία των εργαζομένων». Δύο δεκαετίες αργότερα, ο Μορ αγιοποιήθηκε από τον Πάπα Πίο 11ο.

Αυτή η ευρεία αποδοχή μπορεί να αποπροσανατολίσει. Για τους αριστερούς, τί πρέπει να γίνει με τον Τόμας Μορ, τον ιππότη κομμουνιστή και τον αγιοποιημένο ριζοσπάστη; Σε ποιον Μορ, και σε ποια εκδοχή της ουτοπίας θα πρέπει να προσανατολιστούμε; Έχει γίνει η «ουτοπία», στην καλύτερη περίπτωση, ένα κενό σημαίνον, μια παρωχημένη έννοια στην εποχή των νομοθετικών παζαριών; Ή μπορεί ακόμα να είναι μια παγκόσμια πατρίδα όπου μπορούμε να καταφύγουμε;

Σάτιρα ή Πρότυπο;

Η Ουτοπία είναι ένα σύντομο κείμενο που χωρίζεται σε δύο βιβλία. Το **πρώτο** αφηγείται μια συνομιλία ανάμεσα σε μια ρωμαϊκή εκδοχή του Μορ και ενός ναυτικού ονόματι **Ράφαελ Χίθολντεϊ**, που γνωρίζει ο Μορ ενώ βρίσκεται σε μια διπλωματική αποστολή εμπορίου στις Κάτω Χώρες.

Ο Χίθολντεϊ (χονδροειδής μετάφραση: «ο ομιλητής που λέει ανοησίες») ταξιδεύει με τον Αμέρικο Βεσπούκι στον Νέο Κόσμο, όπου επισκέφτηκε την Ουτοπία. Δεν θυμάται την ακριβή τοποθεσία, όπως εντέχνως μας ενημερώνει.

Το **δεύτερο βιβλίο** είναι ο λεπτομερής απολογισμός του Χίθολντεϊ για την Ουτοπία και τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές δομές της. Αυτό το δεύτερο βιβλίο αναφέρεται συχνότερα και είναι το πιο δημοφιλές από τα δύο.

Θεωρείται ένα κείμενο πρώιμης επιστημονικής φαντασίας (δεν είναι τυχαίο που ο Μορ συμπεριέλαβε χάρτες και ένα αλφάβητο για τη φανταστική χώρα του, προμηνύοντας την έντονη δημιουργία κόσμων των μετέπειτα κειμένων φαντασίας).

Η Ουτοπία είναι επίσης πολυφωνική. Διαβάζουμε αντιπαραθέσεις ανάμεσα στο φανταστικό υποκατάστατο του Μορ και του Χίθολντεϊ (μεταξύ άλλων) που καθιστούν δύσκολο να διαπιστωθεί μια οριστική άποψη (ή υπονοούν ότι ευσταθούν περισσότερες από μία προοπτική).

Ως αποτέλεσμα, ορισμένες κριτικές, ιδίως οι πιο συντηρητικές, ισχυρίζονται ότι πρόκειται για καθαρή σάτιρα, ένα ειρωνικό πορτραίτο μιας αδύνατης κοινωνίας μάλλον, παρά μια κριτική των πρώτων σύγχρονων δομών εξουσίας ή ενός συγκεκριμένου συστήματος μεταρρύθμισης.

Όπως γράφει η κριτικός λογοτεχνίας, **Σούζαν Μπρους**, «για κριτικούς της Δεξιάς είναι ενοχλητικό το ότι το ένα από τα πιο αναγνωρισμένα κείμενα της αγγλικής λογοτεχνίας φαίνεται να εκφράζει τόσο βαθιά και ρητή κριτική του οικονομικού συστήματος που υποθάλπεται σε όλες τις κοινωνίες της Δύσης». Τετραγωνίζουν τον κύκλο ισχυριζόμενοι ότι ο Μορ δεν πίστευε όσα έγραφε.

Αλλά ενώ είναι απίθανο ο Μορ να σκόπευε το δεύτερο βιβλίο να είναι μια αυθεντική πολιτική πρόταση, δεν υπάρχει λόγος να πιστεύει κανείς ότι δεν υποστήριζε ότι «όλο το νησί ήταν όπως μια οικογένεια ή όπως ένα νοικοκυριό».

Επιπλέον, η πολυφωνική πτυχή του κειμένου δεν είναι απαραίτητα απόδειξη ανειλικρίνειας ούτε αποδεικνύει ότι η Ουτοπία είναι καθαρή σάτιρα (ακόμα και αν έχει ορισμένα στοιχεία αυτής της τεχνικής). Αυτά τα στοιχεία κατηγοριοποιούν την Ουτοπία ως προάγγελο του διηγήματος και απαντούν στην αφηγηματική της πολυπλοκότητα.

Η πολιτική της Ουτοπίας είναι αδιαμφισβήτητα **ριζοσπαστική**. Ο Μορ δεν σπαταλάει χρόνο στην άσκηση καυστικής κριτικής για την αυξανόμενη άνιση κατανομή του πλούτου στην Αγγλία και την εδραίωση της κρατικής εξουσίας στο **Λονδίνο**.

Η Ουτοπία του είναι από πολλές απόψεις μια εικόνα – καρναβάλι της Αγγλίας, ένα φύλλο που αντανακλά την άδικη κοινωνία. Η Ουτοπία έχει 54 διαμερίσματα, όπως και η Αγγλία. Και, η Μπρους, επισημαίνει, «όπως οι Βρετανικές Νήσοι, έτσι και η Ουτοπία είναι ένα νησί. Η κεντρική πόλη και ο ποταμός θυμίζουν το Λονδίνο και τον Τάμεση, όπως έσπευσαν να επισημάνουν οι σύγχρονοι σχολιαστές».

Το κείμενο του Μορ μπορεί να χαρακτηριστεί ως συντηρητική σάτιρα μόνο αν την απομονώσουμε από το ειδικό ιστορικό της συγκείμενο. Η **Αγγλία** στα τέλη 15ου και αρχές του 16ου αιώνα είδε μαζικές αλλαγές τόσο στη δυναμική της κοινωνικής εξουσίας και στο τοπίο της χώρας – αλλαγές τόσο επιβλαβείς στο μέσο άνθρωπο που, όπως περιγράφει και η Ουτοπία, δεν έχει νόημα να πυροδοτήσει μια δήθεν ρόδινη Αναγέννηση από τα μεσαιωνικά σκοτεινά χρόνια.

Η διαδικασία της περίφραξης συνοψίζει αυτή τη διαταραχή: τα κοινά εδάφη, που μοιραζόταν ελεύθερα το μεσαιωνικό προλεταριάτο για τη γεωργία, τη διαμονή, τη διαβίωση και την αναψυχή επί μισή χιλιετία, ιδιωτικοποιήθηκαν γρήγορα ώστε η αριστοκρατία να μπορεί να τα χρησιμοποιήσει για την βοσκή των προβάτων, για τη δημιουργία κεφαλαίου στο ολοένα και πιο επικερδές εμπόριο μαλλιού και το εξαγωγικό εμπόριο υφασμάτων.

Είναι ως εκ τούτου σημαντικό ότι η συνάντηση του Μορ και του Χίθολντεϊ σχετίζεται άμεσα με τη βιομηχανία μαλλιού. Όπως λέει ο Χίθολντεϊ για την Αγγλία: *Αυτοί οι ευγενείς και κύριοι... δεν ευχαριστιούνται με τα ετήσια έσοδα και τα κέρδη... δεν αφήνουν έδαφος για όργωμα. Τα περιφράσσουν όλα ως βοσκότοπους. Κατεδαφίζουν σπίτια. Καταστρέφουν πόλεις, δεν αφήνουν τίποτα όρθιο, εκτός από την εκκλησία, για να γίνει χώρος για τα πρόβατα.*

Λαμβάνοντας χώρα στις αρχές της σύγχρονης περιόδου, η περίφραξη (της οποίας η σύγχρονη αναλογία είναι αδιαμφισβήτητη η ιδιωτικοποίηση) δημιούργησε μια μαζική τάξη περιπλανώμενων που πλημμύρησαν το Λονδίνο. Με τα παραδοσιακά μέσα στήριξης να

εκλείπουν, οι πρώην αγρότες αναγκάστηκαν να διαπράττουν μικροκλοπές

Οι αριστοκράτες απάντησαν με τη δημιουργία ενός αυστηρά ποινικού αστυνομικού κράτους. Η κλοπή, για παράδειγμα, τιμωρούταν με θάνατο. Και οι φυλακές, όπως η Newgate που μαστιζόταν από την πανούκλα, κάνουν την σύγχρονη μομφή «μεσαιωνικό» να ισχύει πολύ περισσότερο στην Αναγέννηση.

Στην Ουτοπία, ο Χίθολντεϊ συζητά την εμφάνιση αυτής της εγκληματικής τάξης και της γενικότερης ανομίας που χαρακτήριζε αυτή την περίοδο. Ωστόσο, αυτό που βρίσκει περισσότερο τρομακτικό είναι οι μέθοδοι της κρατικής τιμωρίας που χρησιμοποιούνταν για να μαντρώσουν τα πεινασμένα πλήθη.

Δεν είναι «ούτε δίκαιο ούτε δικαιοσύνη», είπε, «η απώλεια χρημάτων να προκαλεί την απώλεια της ανθρώπινης ζωής. Γνώμη μου είναι, ότι όλα τα αγαθά του κόσμου δεν είναι ικανά να αντισταθμίσουν την ανθρώπινη ζωή». Και προσθέτει: «Ο θεός μας έδωσε εντολή να μη σκοτώνουμε. Και εμείς σπεύδουμε να σκοτώσουμε κάποιον επειδή πήρε μερικά χρήματα;»

Ο Χίθολντεϊ συγκρίνει αυτή τη βία με το παράδειγμα των κατοίκων της Ουτοπίας, οι οποίοι **«δεν είναι ποτέ χωρίς δουλειά, και εκτός από την απόκτηση του φαγητού και του ποτού τους, ο καθένας τους φέρνει καθημερινά κάτι στον κοινό απόθεμα»**.

Για τους Ουτοπιστές, ο **«μόνος δρόμος για τον πλούτο είναι η κοινοκτημοσύνη»**, όπου διατηρείται η **«ισότητα όλων των πραγμάτων»**. Από τα 54 διαμερίσματα που αποτελούν το έθνος, **«καμία από τις πόλεις δεν επιθυμεί να διευρύνει τα σύνορα και τα όρια των κομητειών, καθώς θεωρούν τους εαυτούς τους καλύτερους συζύγους από ό,τι οι ιδιοκτήτες της γης τους»**. Και μέσα στα σπίτια της Ουτοπίας, **«δεν υπάρχει τίποτα που να είναι ιδιωτικό ή κτήμα κάποιου»**.

Μια μάλλον αναμενόμενη κριτική της Ουτοπίας (και όντως, ο σοσιαλισμός) είναι ότι πρόκειται για μια βαρετή, άχρωμη, ωφελιμιστική κοινωνία. Όμως, είναι ακριβώς το αντίθετο, ισχυρίζεται ο Μορ.

Οι Ουτοπιστές δουλεύουν μόνο **9 ώρες τη μέρα** (μια σημαντική πρόοδος για εκείνη την περίοδο), και ο χρόνος που δε χρησιμοποιείται για «δουλειά, ύπνο και φαγητό» χρησιμοποιείται «ανάλογα με την προτίμηση του καθενός» – προεικονίζοντας το ριζοσπαστικό σύνθημα του 19ου αιώνα **«Οχτώ ώρες εργασία, οχτώ ώρες ξεκούραση, οχτώ ώρες για ό,τι επιθυμούμε!»**.

Μακριά από τη εξάλειψη διακρίσεων ή τη δημιουργία ενός μονόχρωμου κόσμου, η Ουτοπία είναι ένα μέρος, όπου κάθε άτομο είναι σε θέση να διαμορφώνει πλήρως τον εαυτό του. Αντί να είναι ένα μουντό, βαρετό μέρος, είναι ένα μέρος, όπου «κανένα γεύμα δε γίνεται χωρίς μουσική», στην Ουτοπία ο καθένας έχει ψωμί, αλλά έχει και τριαντάφυλλα. Επειδή οι κάτοικοί της είναι απαλλαγμένοι από οικονομική στέρηση, είναι από μόνοι τους πραγματικά ελεύθεροι.

Οι κάτοικοι της Ουτοπίας, έχουν επίσης το δικαίωμα να παίζουν, ένα δικαίωμα το οποίο ο Μορ θα είχε συνδέσει με τη γρήγορα εξαφανισμένη «Παλιά Καλή Αγγλία» -μια κοινή μεταφορική έκφραση στη ριζοσπαστική αγγλική λογοτεχνία που είδε την προνορμανδική Αγγλία ως ένα είδος ποιμαντικής Εδέμ, μια αγγλοσαξονική Αρκαδία.

Όπως υποστηρίζει ο ιστορικός, ο **Νόρμαν Κον** αυτή η λογική περνάει μέσα από τα λόγια της αγγλικής εργατικής τάξης –από τους μυστικιστικούς αναρχικούς του Μεσαίωνα στους ριζοσπαστικούς θρησκευτικούς αντικομφορμιστές του 17ου αιώνα στους φαβιανούς σοσιαλιστές του 19ου αιώνα.

Και ενώ είναι σημαντικό να μην εξιδανικεύουμε την «Παλιά Καλή Αγγλία», είναι εξίσου σημαντικό να μην επευφημούμε την πτώση

της ως νίκη της προόδου. Όλες οι (σημαντικές) εξελίξεις που έγιναν σε ιστορικό πλαίσιο, ήταν σε βάρος όσων ανήκαν στην αγγλική επαρχία.

Αναγνωσμένο υπό αυτή την πλευρά, η Ουτοπία του Μορ μπορεί να θεωρηθεί η καταδίκη των αδικιών που έλαβαν χώρα στη συγκεκριμένη εποχή. Και η ιδέα της ουτοπίας, που συχνά απορρίπτεται, μπορεί να λάβει ξανά έδαφος για διαφορετικές αδικίες σε διαφορετικό χρόνο.

Η Ουτοπική πυξίδα

Ποια είναι η κατάσταση της ουτοπίας σήμερα, μισή χιλιετία από το έργο-σταθμό του Τόμας Μορ;

Γράφοντας το **2005**, ο διανοούμενος ιστορικός **Ράσελ Τζάκομπι** έκανε μια ζοφερή αποτίμηση. *«Το όραμα της ουτοπίας έχει χάσει τις δυνάμεις του. Δεν προκαλεί ενδιαφέρον. Στην καλύτερη περίπτωση, ο «ουτοπισμός» χρησιμοποιείται ως όρος για την κατάχρηση, δηλώνοντας ότι κάποιος δεν είναι απλώς μη ρεαλιστικός αλλά και επιρρεπής στη βία».*

Πρέπει να απορρίψουμε αυτή τη στροφή προς τη συκοφαντία.

Όπως έχει γράψει και ο Όσκαρ Ουάιλντ στην *«Ψυχή του ανθρώπου στο σοσιαλισμό»*, ένας παγκόσμιος χάρτης που δεν περιλαμβάνει την Ουτοπία δεν αξίζει ούτε ματιά, καθώς παραλείπει τη μόνη χώρα όπου η Ανθρωπότητα αποβιβάζεται πάντα.

Και όταν φτάνει εκεί η Ανθρωπότητα, κοιτάζει γύρω και βλέπει μια καλύτερη χώρα, ανοίγει πανιά. Πρόοδος είναι η πραγμάτωση των Ουτοπιών.

Ο ουτοπισμός, λοιπόν, είναι ένας τρόπος να κρατάει κανείς στο μυαλό του τη δυνατότητα ενός κόσμου χωρίς καταπίεση και κυριαρχία και τη χαρτογράφηση μιας όλο και κοντινότερης πορείας προς την ακτή του.

Λιγότερο σχεδιάγραμμα από μια κατεύθυνση, η Ουτοπία είναι ένα ιδανικό ενάντια σε αυτό που μπορούμε να συγκρίνουμε με τη δική

μας κοινωνία – ένα μυθιστόρημα που μας βοηθά να κατανοήσουμε πού υστερούμε και πού μπορούμε να πάμε.

Μετάφραση: Ομάδα *Afterwords* – ΤΑ ΚΟΙΝΑ – 18/06/2016

Πηγή: jacobinmag.com

Από/φωτογραφίες: Το Περιοδικό, toperiodiko.gr